

LA NORMALITZACIÓ DEL CATALÀ MODERN

Francesc VALLVERDU

La noció de «planificació lingüística» (*language planning*), elaborada per la sociolingüística nord-americana, és insuficient si es vol aplicar a certes situacions esdevingudes a Europa durant els segles XIX i XX, ja que sobreestima l'aspecte polític oficial. És veritat que aquesta restricció ha estat a vegades denunciada: tot i que no ho diu explícitament, Joshua A. Fishman, en el seu llibre *Language and Nationalism*, ha intentat d'ampliar la noció de *language planning* en un sentit menys «legalista», més profund, de procés sociocultural (Fishman 1973, XIII). Hi ha, encara, un altre terme que fa referència al veritable nucli d'aquest procés sociocultural: és el terme de *standardization*, el qual, a parer meu, té el mèrit d'evitar la connotació «oficialitzant» de *language planning*. Ara: el terme més comprensiu és potser el de «normalització». Lluís V. Aracil ha escrit a propòsit d'això:

«La normalisation montre comment les deux fonctions linguistiques fondamentales —la conscience et le contrôle— opèrent concomitamment et complémentaiement. Par conséquent, une véritable normalisation ne saurait jamais se borner aux aspects 'purement' linguistiques. Elle doit envisager en même temps beaucoup de facteurs décidément 'sociaux', voire essentiellement politiques. Ce qu'il faut en tout cas c'est assurer un équilibre dans le cercle fonctionnel —car il serait trop bizarre de s'attendre à ce qu'une langue 'vivante' puisse accomplir la plénitude de ses fonctions sociales et culturelles tandis qu'elle n'est pas munie de l'intégrité des fonctions linguistiques indispensables, ou qu'elle en est privée coactivement. L'action est vouée à l'insuccès, à moins qu'elle avance simultanément sur un double front: linguistico-culturel (développement des fonctions socio-culturelles de la langue) et socio-politique (réorganisation des fonctions linguistiques de la société).» (Aracil 1965, 11.)

Aquest «doble front» de la normalització lingüística (l'un referent a l'acció normativa o *normativització*, l'altre concernent a l'*extensió social* de la llengua en qüestió) és ben visible en el cas del català modern, el procés de normalització del qual, de 1850 ençà, examinarem resumidament (Fabra 1932, Badia Margarit 1968, Ninyoles 1972, Vallverdú 1972).

Els historiadors han destacat la situació paradoxal en què es trobava Catalunya en el segle XVIII. D'una banda, el Principat, amb els altres territoris espanyols de l'antiga Confederació catalano-aragonesa, havia sofert una derrota militar (1714) que s'havia traduït en una dura repressió política (pèrdua de les seves llibertats autonòmiques, amb l'abolició de les seves institucions públiques i la submissió al poder central i a les institucions de Castella), la qual comportava així mateix la prohibició de la llengua catalana com a llengua oficial pròpia i la seva substitució pel castellà. Recordem que el català era fins aleshores l'única llengua del poble, arreu dels Països Catalans; malgrat això, i malgrat el seu caràcter de llengua oficial, la noblesa, l'Església i bona part dels intel·lectuals eren ja força castellanitzats, particularment al País Valencià. Assenyalem, de passada, que a Occitània hi havia una situació prou semblant (Lafont 1970).

D'altra banda, Catalunya, específicament, conegué durant la segona meitat del segle XVIII un període florent en l'aspecte econòmic: augment de la producció agrícola, plena ocupació, obertura de nous mercats, comerç amb Amèrica, pilars bàsics, segons Pierre Vilar (1964, 79), d'aquell redreç econòmic-social. A partir d'aquesta època el Principat esdevindrà la zona més industrialitzada i avançada de l'Estat espanyol (amb el País Basc) i, al mateix temps, la «regió històrica» que presentarà amb més vigor les seves reivindicacions nacionalistes (també amb el País Basc).

Tanmateix, aquesta paradoxa històrica ho és menys que no sembla. En efecte, les bases del redreç del Principat produït en el segle XVIII són ja perceptibles en el XVII (Vilar 1964, 80). La Guerra de Successió s'explica com una temptativa desesperada de l'oligarquia catalana per intervenir en la política espanyola i substituir o neutralitzar l'oligarquia castellana, molt esgotada per l'aventura colonialista americana. Els catalans creien que la «modernització» d'Espanya no passava necessàriament per la destrucció de l'organització confederal dels diferents regnes hispànics, però Felip V i l'oligarquia castellana consideraven que n'era efectivament un obstacle.

És cert que la monarquia espanyola diposava d'un feble aparell estatal i no pogué aplicar del tot el model francès en què somniava Felip V: Madrid no era París, la perifèria peninsular no era la de l'hexàgon i les tradicions polítiques no eren les mateixes. No fou, doncs, gràcies a la centralització que Catalunya conegué un desenvolupament econòmic; fou més aviat gràcies a la «deficient» aplicació de les mesures centralitzadores, opressives, que el procés expansiu iniciat el segle XVII pogué prosseguir després de 1714. Fet i fet la paradoxa no existeix.

El marc polític imposat per les armes filipistes serà des d'aleshores una font d'instabilitat. Tard o d'hora les reivindicacions nacionals catalanes tornarien a plantejar-se, i així es produí efectivament de manera esclatant a la segona meitat del segle XIX. En el pla sociocultural, aquestes reivindicacions formen el complex fenomen de la Renaixença, en la qual convergiren dos corrents principals: *a*), un corrent literari, predominantment conservador en l'aspecte polític, burgès i catòlic, que reeixí a restaurar els Jocs Florals de Barcelona (1859), els quals durant alguns anys foren la manifestació catalanista més ostensible; i *b*), un corrent no

literari, federalista o anarquista en l'aspecte polític, antiburgès i anticlerical, que era l'expressió de les aspiracions populars, el qual en l'àmbit sociocultural reeixí a manifestar-se a través del teatre i la premsa satírica (mitjans de massa de l'època, no ho oblidem).

Des d'un punt de vista sociolingüístic, s'havia consolidat en el segle XIX als Països Catalans una típica situació de diglòssia (Schlieben-Lange 1971, Vallverdú 1972, 1973), en la qual el català era la llengua B (baixa), el parlar del poble, però al mateix temps una llengua que havia estat bandejada de la vida pública i que no s'usava en literatura; i el castellà (el francès en el cas del País Rossellonès) era la llengua A, la llengua de la literatura, de la cultura i l'ensenyament, de la premsa i de les comunicacions. La noblesa catalana era pràcticament tota castellanitzada i no feia servir el català gairebé ni com a llengua parlada. En canvi, si certs sectors de la burgesia seguien la mateixa evolució, cal admetre que la majoria dels burgesos era catalanoparlant: això és sobretot veritat respecte a la burgesia i la petita burgesia liberal. Aquest és un esquema vàlid particularment a Barcelona, ja que a les comarques rurals la situació és una mica diferent: la petita noblesa terratinent és catalanoparlant, com ho són naturalment tots els pagesos; fins i tot les forces conservadores (els carlins) tenen en comú amb les forces liberals petitburgeses o agràries llurs reivindicacions catalanistes (Vilar 1964).

Hi ha, dins aquest context, un conflicte lingüístic que es pot descriure esquemàticament de la manera següent: les classes dirigents de l'Antic Règim, que s'havien castellanitzat, creien que l'esforç assimilista reforçat per Felip V havia «feliçment» reeixit, o bé hi estava a punt; quant a la burgesia comerciant i industrial, que aspirava al poder, era ideològicament «passiva» a propòsit del conflicte lingüístic i es resignava a la nova situació de diglòssia, en profit de les relacions «interregionals» i amb Amèrica. En canvi, la petita burgesia i les forces progressistes —després d'algunes vacil·lacions sorgides d'un malentès de base universalista— compregueren aviat que calia «recuperar» el català si volien tenir un paper dirigent de cara a les classes populars (recordem-ho: analfabetes en llur majoria). Aquest esquema és semblant al d'altres «ressorgiments regionals» europeus, sobretot al de Provença (Lafont 1973). L'originalitat del cas català —referint-nos específicament al Principat— consisteix en la convergència d'interessos entre la burgesia antifeudal i les forces populars contra l'oligarquia centralista, fet que produí des de la fi del segle XIX un ampli moviment de masses de caràcter nacionalista (Vilar 1964).

En aquestes condicions, el procés de normalització del català era l'única alternativa coherent que s'imposava per superar el conflicte lingüístic. Com hem apuntat més amunt, en tot procés de normalització hi ha dos aspectes que es complementen: un aspecte lingüístico-cultural anomenat «normativització» (*standardization*); i un aspecte sociopolític que afecta l'extensió social de la llengua B, per (re)conquerir-li unes funcions de llengua A i fins i tot unes classes que l'havien abandonada o uns grups allòfons (immigrants). Aquests aspectes són prou visibles en la taula cronològica, on hem intentat esquematitzar el procés de normalització del català modern al Principat:

TAULA CRONOLÒGICA

NORMATIVITZACIÓ

EXTENSIÓ SOCIAL

1859 Restauració dels Jocs Florals.

1864

1870

1879

1890 Campanya de «L'Avengç» per la reforma lingüística (Fabra, Massó, etc.).

1899

1906 I Congrés de la Llengua Catalana.

1913 Normes ortogràfiques de l'IEC.

1918 Gramàtica oficial de l'IEC (Pompeu Fabra).

1922

1924

FRENADA A LA NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA

1931

1932 Diccionari General de la Llengua Catalana.

1933

1935

1936

1939

Teatre català modern.

Setmanaris populars: «La Campana de Gràcia (1870-1934), «L'Esquella de la Torratxa» (1872-1938).

Primers diaris: «Diari Català» (1879-1881), «La Renaixensa» (1882-1905).

Diaris de partit: «La Veu de Catalunya» (1899-1936), portveu oficis de la Lliga: «El poble Català» (1905-1919), nacionalista republicà.

Moviment de Solidaritat Catalana.

Mancomunitat de Catalunya (1914-1925).

Aprovació del projecte d'autonomia de Catalunya (1.046 municipis a favor sobre 1.072).

Catalanització de «La Publicitat» (1922-1939): a partir d'ara augmentarà el nombre de diaris catalans.

Dictadura de Primo de Rivera (1924-1930).

Generalitat de Catalunya (1931-1939): cooficialitat del català amb el castellà. Les emissores de ràdio transmeten en català. Es generalitza l'ensenyament en català. Estatut d'Autonomia de Catalunya.

Universitat Autònoma de Barcelona.

Diaris que es publiquen a Barcelona: 5 redactats en català; 12, en castellà.

Diaris que es publiquen a Barcelona: 6 redactats en català; 8, en castellà.

Victòria de Franco sobre la República.

RUPTURA DE LA NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA

La tria de dates per a una cronologia és sempre arbitrària. Hom em pot retreure, per exemple, el fet de no enregistrar-hi certs esdeveniments que, en termes absoluts, tingueren una gran importància en l'ordre socio-cultural: ¿No fou significatiu que a l'exposició de llibres i opuscles catalans de 1927 a Madrid hom exhibís 6.000 títols publicats des de 1900? ¿No caldria enregistrar el fet que abans que el «Diari Català», que tingué una vida efímera, s'havien publicat bastants periòdics no diaris, però potser més populars? De tota manera, les taules com aquesta no tenen mai la pretensió de ser exhaustives, sinó «il·lustratives», i cal evitar-hi les repeticions: un fenomen sociocultural particular no interessa sinó quan apareix com a «primer indici» d'un tombant decisiu per a comprendre l'evolució examinada.

Respecte a la normativització, les dates són bastant indiscutibles. És cert que començo pels Jocs Florals, que, en conjunt, participen més aviat del caràcter d'esdeveniment de la columna «extensió social». Col·locant-los en la primera columna, però, n'he volgut remarcar el caràcter literari, elitista, des de llur restauració, i també assenyalar que foren la plataforma des d'on les primeres temptatives modernes de *standardization* del català van sorgir: aleshores s'escollí com a model de llengua literària un català anacrònic, inadequat a les necessitats d'una llengua moderna de cultura, car els seus partidaris creien, erròniament, que la llengua antiga era l'únic mirall possible per a un escriptor català. Reaccionant contra aquestes posicions tradicionalistes, els partidaris del «català que ara es parla» van caure en l'altre extrem: l'anarquia ortogràfica i gramatical, la castellanització sense control. Pels volts de 1890 el grup de la revista «L'Àvenç» promogué una campanya contra els abusos de tots dos extremismes: sembla oportú de recordar, aquí, que un dels membres més actius d'aquest grup fou Pompeu Fabra, el principal redactor de les *Normes ortogràfiques* i l'autor de la *Gramàtica catalana* i del *Diccionari general de la llengua catalana*, els tres pilars de la normativització del català modern.

L'any 1906 es produí un esdeveniment que podria ser classificat en totes dues columnes: em refereixo al I Congrés Internacional de la Llengua Catalana. L'interès estrictament lingüístic del Congrés és gairebé nul, però tingué una repercussió ciutadana formidable: tres mil congressistes (!) donen la mesura de la sensibilització pública del problema de la normalització del català.

Quant a les etapes de l'extensió social del català al Principat, he començat amb una data que marca l'aparició del teatre català en el sentit modern. És interessant de remarcar que a Catalunya, en aquesta època, hom hi representa relativament poc teatre en castellà, llevat de les *zarzuelas*, d'altra banda ben populars. És cert que la llengua catalana que es sentia als teatres barcelonins tenia encara un rol de llengua B (es tractava sobretot de peces còmiques, costumistes, sovint bilingües), però de mica en mica la situació canviaria. El català debutà, així mateix, com a llengua B en la premsa, amb «Un Tros de Paper» (1865) —podem prescindir en la nostra anàlisi de les temptatives «serioses» com «Lo Verdader Català» (1843), perquè no conegueren un èxit real—, però no fou fins a l'aparició, el 1870, de «La Campana de Gràcia», setmanari re-

publicà i anticlerical, que es pot parlar d'un veritable èxit popular. Més significatiu encara és, potser, el gest dels editors d'aquest setmanari, que en els seus primers números era bilingüe i a partir del número 28 aparegué redactat íntegrament en català. Això anuncia una nova època per a la premsa catalana —i per a la normalització en general—. En efecte, el darrer terç del segle XIX coneix l'aparició dels primers diaris en llengua catalana i de tota mena de revistes i publicacions, que amb el temps aniran incrementant-se.

De tota manera, per a l'extensió social del català els esdeveniments segurament més decisius es produeixen en el segle XX. Són les dues experiències d'autogovern de la Catalunya contemporània: la Mancomunitat i la Generalitat. La Mancomunitat de les diputacions provincials catalanes fou un tímid assaig de descentralització administrativa, però el govern local aprofità al màxim les possibilitats ofertes per la Llei de 1913 sobre el mancomunament de províncies. Les competències de la Mancomunitat eren limitades: agricultura, cultura (creació d'escoles per a l'ensenyament primari i tècnic, organització d'una xarxa de biblioteques públiques), finances provincials, obres públiques (un vast pla de carreteres) i salut pública (organització d'hospitals, creació de centres de recerca mèdica, etc.). Malgrat les seves limitacions —que contemplades des de l'òptica present no ho són tant—, la Mancomunitat de Catalunya fou la primera administració autònoma des de 1714, i la llengua catalana passà a ser la llengua oficial d'aquesta administració: gairebé totes les publicacions de la Mancomunitat (butlletins, revistes, opuscles, llibres, etcètera) foren redactades en català o aparegueren en doble edició, catalana i castellana.

La segona experiència d'autonomia, la Generalitat, fou més important. Tot i que l'estructura de la República espanyola no era pas federal, es pot dir que Catalunya (i més endavant el País Valencià i les Illes), amb el País Basc i Galícia, anaven en camí de convertir-se en veritables estats federats. L'Estatut d'Autonomia de Catalunya de 1932 —més restrictiu que el plebiscitat pel poble català l'any abans— preveia la cooficialitat de les llengües catalana i castellana dins el territori de la Generalitat. La llengua catalana envaïa els darrers «reductes» de l'ensenyament: l'escola pública era bilingüe, i en tots els graus de l'educació el català conqueria gradualment posicions. La Universitat de Barcelona també era bilingüe, i els alumnes no catalans, per a ingressar-hi, havien de passar una prova de traducció d'un text català: no se'ls «discriminava», doncs, ja que no els era exigida una coneixença activa del català; en canvi, els alumnes catalans havien de demostrar coneixences suficients, tant de català com de castellà. La ràdio emetia en català, però hi havia programes bilingües en alguna emissora. La major part de la premsa era escrita en català (o era bilingüe), exceptuant els diaris barcelonins, on predominaven els redactats en castellà. Aquesta excepció que sembla paradoxal s'explica per dues raons: a), la publicació d'un diari exigeix inversions importants i un públic extens (alguns diaris barcelonins, com «La Vanguardia», eren distribuïts també fora del territori català); i b), el públic català, naturalment habituat a l'ús oral de la llengua del país, encara no estava acostumat a la llengua escrita, pel fet que la generalització de l'aprenentatge escolar del català tot just havia estat iniciada.

Una contraprova del que acabem de dir està en la situació ben diferent respecte a la ràdio: els catalans adults podien evidentment «escoltar» el català radiat, com hem apuntat més amunt, però no se sentien encara còmodes per «llegir-lo». Malgrat tot, com indiquem en la taula, la proporció de diaris barcelonins redactats en una i altra llengua esdevingué més favorable al català després de la victòria del Front d'Esquerres (1936). Quant a la premsa de la resta de Catalunya (incloent-hi la diària), era pràcticament tota catalana.

Amb la derrota de les forces republicanes, el procés de normalització lingüística fou bruscament interromput. El català fou bandejat de la vida pública i s'inicià un veritable genocidi cultural: fou rigorosament prohibit a les escoles, a la Universitat, a les institucions culturals i científiques, a la ràdio, a la premsa de qualsevol caràcter (incloent-hi els butlletins i les circulars d'entitats privades), al cinema, al teatre, etc. Fins i tot la publicació de llibres restà pràcticament interdita fins a 1946, any en què algunes editorials barcelonines foren autoritzades a publicar alguns títols en català. A aquest respecte, cal subratllar un fet important: des dels escriptors fins als editors, tothom refusà de seguir les consignes de Madrid que exigien el retorn a la situació anterior a la reforma ortogràfica de 1913, és a dir, al caos ortogràfic. Efectivament, amb el pretext de respectar la llengua «original» de cada escriptor, dos anys abans havia estat autoritzada la reedició de les Obres Competes de Verdaguer. No cal dir que aquesta temptativa centralista encobria un objectiu de «dialectalització» (Kloss, 1967), tàctica ben freqüent en les estratègies assimilistes.

La situació actual (1974) és, des del punt de vista legal, poc diferent de la de 1939. Malgrat que la producció de llibres ha augmentat extraordinàriament arreu del món, la producció de llibres catalans no arriba als 500 títols anuals: abans de la guerra, entre llibres i opuscles s'havien assolit 740 títols l'any 1933 i 865 l'any 1936. No hi ha encara cap diari redactat totalment en català i són comptades les revistes en aquesta llengua. La ràdio i la televisió ofereixen algunes emissions en català, però són molt restringides. L'escola privada ha començat a salvar els entrebancs per a l'ensenyament del català, però en general es fa fora de l'horari normal de classes. En fi, l'ús públic del català resta molt restringit i l'única llengua oficial és el castellà.

CONCLUSIÓ

El procés de normalització lingüística que s'inicià a finals del segle XIX a Catalunya mostra que, en determinades condicions, no és pas imprescindible l'existència d'un aparell estatal per promoure una política de planificació lingüística. De fet, la normativització iniciada el 1913 ha subsistit fins i tot enmig de les condicions adverses de la Dictadura (1923-1930) i del règim instaurat l'any 1939. Malgrat tot, el català literari (amb funcions de llengua *standard*) ha estat plenament acceptat per tots els usuaris de la llengua (escrita), fos quina fos llur ideologia política o social, incloent-hi els escriptors del País Valencià, de les Illes Balears i de la Catalunya del nord de l'Albera.

D'altra banda, l'extensió social de la llengua catalana —en sentit «vertical», recuperant els rols de llengua A, i en sentit «horitzontal», (re)conquerint estrats socials que l'havien abandonada o nous usuaris entre la immigració al·lòfona— s'ha produït, sobretot, durant els períodes en què Catalunya ha tingut un autogovern, que sempre han anat acompanyats d'una democratització paral·lela de les estructures polítiques de l'Estat espanyol. Aquest fenomen és particularment visible durant la República, la qual conegué políticament tres etapes ben distintes: 1931-34, govern de centre-esquerra; 1934-36, govern de dreta; 1936-39, govern de front popular. Doncs bé, els moments més favorables al desenvolupament de la llengua i de la cultura catalanes coincidiren amb els períodes en què les forces més democràtiques eren al poder: 1931-34 i 1936-38. Hom en pot deduir, doncs, que, almenys en el cas català, el procés de normalització lingüística sempre ha estat en relació amb el procés democratitzador de l'Estat.

Juliol 1974

Francesc VALLVERDÚ

BIBLIOGRAFIA

- ARACIL, Lluís V.: *Conflit linguistique et normalisation linguistique dans l'Europe nouvelle*. Inèdit. Arxius del Centre Européen Universitaire. Nancy, 1965 (multicopiat).
- BADIA MARGARIT, A. M.: *Le catalan aujourd'hui*. Comunicació al I Colloqui sobre la llengua i la literatura catalanes (Estrasburg, 1968). «Actes et Colloques», n.º 11 (*La Linguistique Catalane*). Éditions Klincksiek, 1973, p. 3791451. *Langue et société dans le domaine linguistique catalan, notamment a Barcelona*. «Revue de Linguistique Romane», n.º 143-144 (juillet-décembre 1972), pp. 263-304.
- BERNARDÓ, D./RIEU, B.: *Conflit linguistique et revendications culturelles en Catalogne-Nord*. «Les Temps Modernes», nn. 324-325-326 (août-septembre 1973), pp. 302-332.
- CALVET, Louis-Jean: *La colonisation linguistique en France*. «Les Temps Modernes», nn. 324-325-326 (août-septembre 1973), pp. 72-89.
- FABRA, Pompeu: *El català literari*. Barcelona: Barcino, 1932.
- FISHMAN, Joshua A.: *Language and Nationalism*. Rowley, Mass.: Newbury, 1973.
- GARVIN, P./MATHIOT, M.: *The Urbanization of the Guarani Language: A Problem in Language and Culture*. Dins: J. A. Fishman (ed.), *Readings in the Sociology of Language*. The Hague: Mouton, 1968, pp. 365-374.
- GUXMAN, M. M.: *Some General Regularities in the Formation of National Languages*. Dins J. A. Fishman (ed.) (veg. ref. GARVIN), pp. 766-779.
- HAUGEN, Einar: *Language Planning in Modern Norway*. Dins J. A. Fishman (ed.) (veg. ref. CARVIN), pp. 673-687.
- JESPERSEN, Otto: *Makind, Nation and Individual from a Linguistic Point of View*. London: Allen and Unwin, 1946. (N'hi ha trad. cat.: *La llengua en la humanitat, la nació i l'individu*. Barcelona: Edicions 62, 1969.)
- KLOSS, Heinz: *Bilingualism and Nationalism*. «The Journal of Social Issues», vol. XXIII, n. 2 (abril 1967), pp. 39-47.
- LAFONT, Robert: *La Renaissance du Sud*. Paris: Gallimard, 1970. *Sur le problème national en France: aperçu historique*. «Les Temps Modernes», n. 324-325-326 (août-septembre 1973), pp. 21-53.

- NINYOLES, Rafael Lluís: *Idioma y poder social*. Madrid: Tecnos, 1972. (Refosa amb correccions importants de les seves obres *Conflicte lingüístic valencià*, València, Tres i Quatre, 1969, i *Idioma i prejudici*, Palma de Mallorca, Moll, 1971.)
- RAY, Punya Sloka: *Language Standardization*. Dins J. A. Fishman (ed.) (veg. ref. GÁRVIN), pp. 754-765.
- SCHLIEBEN-LANGE, Brigitte: *Okzitanisch und Katalanisch*. Tübingen: Tübinger Beiträge zur Linguistik, 1973 (1.^a ed. 1971).
- VALLVERDÚ, Francesc: *Ensayos sobre bilingüismo*. Barcelona: Ariel, 1972.
El fet lingüístic com a fet social. Barcelona: Edicions 62, 1973.
- VILAR, Pierre: *La Catalogne dans l'Espagne moderne*. Paris: SEVPEN, 1962, vol. I. (Citat per la trad. cat.: *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona: Edicions 62, 1964, vol. I.)
- WEINREICH, Uriel: *Languages in Contact*. The Hague: Mouton, 1963 (1.^a ed. nord-americana 1953).